



ספרים | פרוזה

סיפור שחלמתי על פראג

45 שנה חלפו מאז הפלישה הסובייטית לפראג, והפצע עדיין מוליד יצירות ספרות. ב"לגרגר זפת" מוצג הרגע ההוא מבעד לעיני מתבגר

יצהר ורדי 17 בפברואר 2013

לגרגר זפת

יאכים טופול. תירגם מצ'כית: פאר פרידמן. הוצאת אחוזת

בית, 323 עמ', 98 שקלים

התקבלותה של הספרות הצ'כית בישראל היא תופעה נדירה ומעניינת, שזכתה להסברים רבים ושונים. האשק, צ'אפק, הראבל, קונדרה - השמות האלה מוכרים לרבים מקוראי העברית, במידה רבה בזכות המתרגמת הוותיקה רות בונדי. פאר פרידמן, ישראלי המתגורר כיום בצ'כיה, מאמין שהישענותו של פלח תרבות משמעותי כל כך על כתפיה של מתרגמת בודדה, טובה ככל שתהיה, היא סיטואציה בעייתית. ייתכן שזו אחת הסיבות לכך שנכנס לתחום הזה בשנים האחרונות, ואין ספק שקהל הקוראים הישראלים יוצא נשכר מכך. בינתיים אפשר ליהנות מהאתר העשיר "מקרה מקרופוליס" שהקים פרידמן לקידומה של הספרות הצ'כית בעברית.

“לגרגר זפת” הוא ספר עמוס מאוד - לא בעלילתו אלא במגוון הז'אנרים ונקודות המבט, השפות והסגנונות הלשוניים שהוא מכנס בתוכו. זה רומן חניכה שהוא רומן נדודים שהוא אפוקליפסה, וגיבורו נחשף לארוטיקה ולקניבליזם, לרשעות ילדים ולאכזריות בוגרת, ללאומנים ולדיסידנטים, לטנקים ולמאלפי סוסים ולביצת דרקון. העומס הזה מכביד על הספר, והוא הגורם העיקרי בהיווצרותה של בעיית האמינות שפרידמן דן בה באחרית הדבר היפה שלו.

הימים הם ימי הפלישה הסובייטית לצ'כיה, שעליה כתב שלום חנוך את השורה היפהפייה “דומיית כניעה בלי קרב”. 45 שנה חלפו מאז הפלישה, אבל הפצע עדיין פתוח, והוא ממשיך ומוליד יצירות ספרות. רבות מהן, כמו זו שלפנינו, מציירות את המאורעות ההיסטוריים האלה מנקודת מבט אישית וקונקרטיית מאוד. גיבורו של “לגרגר זפת” הוא נער השוליים שכינויו איליה. איליה ואחיו הצעיר והפגוע “קופיף” נזרקו מביתם, והם גדלים בהשגחתן של נזירות בבית היתומים “בית מעון”. שם הם לומדים שאם לא יתנהגו כשורה יישרפו באש הגיהנום, ואם ידברו בשפות זרות ייאלצו לשטוף את גרונותיהם במים המכילים סבון־זפת (מכאן שמו של הספר).

איליה מצליח להגשים את חלומו - להיחלץ מן הבית הזה. נדמה לו שהנה, בחברתם של לוחמים מבוגרים למיניהם, הוא מוצא את ייעודו: “בבת אחת אני יודע שאף אחד אף פעם כבר לא יצרח עלי יותר, אף אחד כבר לא ירביץ לי, לא יקרא לי יותר חיה מטונפת או

מטומטם שכמוך". אבל תקוותיו של איליה למצוא את מקומו בעולם נכזבות, וכשהוא שב ל"בית מעון" בסוף הספר הוא נער ציני, מריה, בודד ונואש. גילו המדויק של איליה אינו ידוע לנו, ולא ברור כמה זמן נמשך ה"סיבוב" שהוא עושה במהלך הסיפור.

סיפורו ניתן לנו בעיקר מבעד לקולו שלו, אך הקול הזה נגוע במבעים־משולבים רבים, המביאים לנו את דיבורם של הסובבים, בעיקר של הלוחמים שאיליה נקשר אליהם בחפשו ביטחון ודמות אב. למרבה הצער, "עבודת הקול" של טופול אינה מוצלחת ומדויקת כשל אז'אר/גארי ("כל החיים לפניו"), פאבל הילה ("מרצדס בנץ"), ואצוליק ("חזירי הים") או גרוסמן שלנו ("ספר הדקדוק הפנימי"). ה"רעש" הזה בקול המספר - רעש שהוא בעצם ריבוי קולות, המוסבר באחרית הדבר - הוא אחד הסימפטומים של תפישת המרווה הפוגמת בטקסט שלפנינו.

מאחר ששפת המקור חסומה בפני ומגבילה את התייחסותי לאיכות התרגום, אוכל להתייחס רק להכרעות עריכה מצד העברית לבדה. תיעתוק דיאלקטים ושפה עילגת לעברית הוא משימה מורכבת, וקשה מאוד לצאת ממנה בשלום בשל תחומה המצומצם של העברית. בספר שלפנינו ברור שהמתרגם נדרש להעביר את ה"דיבורית" המרווה שבמקור, אך רבים מהפתרונות העבריים אינם מועילים לטקסט ולקוראיו; בניגוד להעברה מילולית של דיבור שגוי ("אנ'לא רוצה", לדוגמה), הכתיב השגוי במתכוון - "בישביל",

“מימתי”, “לעזזל”, מוזנך”, “יפהמוד” (יפה מאוד) - אינו נותן לנו דבר ורק מכביד על הקריאה. הכרעות כאלה מוטב שינוכשו בתהליך העריכה.

אי אפשר כמובן להתעלם ממעלותיו של הספר הזה, המציג את הרגע ההיסטורי - ימי הפלישה הסובייטית - מבעד לעיניו של אנטי־גיבור מתבגר. נקודת המבט של איליה נותנת לנו הצצה אישית לסיטואציה הטרגית של ימי מלחמה. הנער הזה, ששואל את עצמו “מתי תיגמר כבר הילדות המחורבנת שלי”, תופש את עצמו כחלק ממנגנון ה”מאכיל את המוות באנשים”, ואינו מפסיק להתמודד עם שאלות של זהות, שייכות ומוסר. נקודת הראות הזו, נטולת חוט השדרה, מאירה את המלחמה באור פתטי, ולעתים לא ברור מי כאן המבוגר האמיתי - אולי בעצם זה דווקא איליה, המודע לילדותו המחורבנת ומבקש להיחלץ ממנה. השפה היבשה, שפה של פעלים ופעולות ולא של רגשות והיפוכי קרביים, אוטמת את הטקסט מסנטימנטליות (וטוב שכך), וההומור (“ההורים שלי יצאו להורג”, אומר אחר הילדים) עדין ומרומז, ולכן אינו גורע מעוצמתה של הטרגדיה הלאומית והאישית הנפרשת לפנינו ב”לגרגר זפת”.

Kloktat dehet/ Jáchym Topol